

پیامدهای امنیتی و دفاعی تغییرات جمعیت (مطالعه موردی: نواحی مرزی استان اردبیل)

منصور ناصری^۱

سید ابراهیم قلی‌زاده^۲

چکیده

سیاست‌هایی که حکومت‌ها برای برقراری امنیت در مناطق مرزی اعمال می‌کنند متنوع است. یکی از مهم‌ترین این روش‌ها تثبیت جمعیت مرزنشین و جلوگیری از مهاجرت آنان است؛ زیرا جمعیت نقش بسزایی در تأمین امنیت دارد و دو واژه امنیت و مردم به هم گره خورده‌اند.

استان اردبیل یکی از مهم‌ترین استان‌های کشور است که در شمال غرب واقع شده و با جمهوری آذربایجان هم‌مرز است. آمارها نشان می‌دهد بیشتر روستاهای این استان به دلیل مهاجرت گسترده به شهرها با رشد ضعیف جمعیت مواجه هستند که این عامل موجب ایجاد خلأهای جمعیتی به خصوص در مناطق مرزی شده است.

سؤال تحقیق این است که «تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل چه پیامدهای امنیتی و دفاعی بر منطقه دارد؟» جامعه آماری مورد مطالعه جمعیت ساکن شهرستان‌های مرزی استان اردبیل است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه است. اعتبار و پایایی پرسشنامه‌ها سنجش شد و داده‌های جمع‌آوری شده در محیط SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌های تحقیق که به صورت توصیفی و تحلیلی بودند، با استفاده از آزمون تی مورد سنجش قرار گرفتند و مشخص شد تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان طی دهه‌های اخیر وضعیت مناسبی نداشته و اغلب سکونت‌گاه‌های مناطق مرزی با رشد منفی جمعیت مواجه بوده‌اند. در نهایت این نتیجه حاصل شد که تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب افزایش تردهای غیرقانونی و قاچاق و کاهش توان دفاعی مردمی شده است.

واژگان کلیدی

امنیت، دفاع، جمعیت، قاچاق، مرز، منطقه

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای نظامی دانشگاه جامع امام حسین(ع)

۲. دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه جامع امام حسین(ع)

الف) به نظر می‌رسد تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب افزایش ترددهای غیرقانونی و قاچاق در مناطق مرزی می‌شود.
ب) به نظر می‌رسد تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب خالی شدن مناطق مرزی و کاهش توان دفاع مردمی در مناطق مرزی می‌شود.

روش تحقیق

این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش‌شناسی، توصیفی-تحلیلی است. ابزار اصلی تحقیق پرسشنامه و فیش تحقیق بوده است. جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق جمعیت ساکن شهرستان‌های مرزی استان اردبیل است. سعی شده است این جابه‌جایی و حرکت مردم داخل استان و همچنین مهاجرت مردم به خارج از استان که می‌تواند تبعات زیادی در زمینه امنیتی و دفاعی برای کشور داشته باشد، در این تحقیق مورد بررسی قرار گیرد.

مفاهیم نظری

۱. تغییرات جمعیتی

جغرافی دانان جمعیت با افزایش جابه‌جایی انسان‌ها ناشی از پیشرفت انواع وسایل نقلیه و همچنین تنوع در حال افزایش انواع جابه‌جایی‌ها روبه‌رو شده‌اند؛ به ویژه اینکه افزایش زیادی در جابه‌جایی‌های دوره‌ای به وجود آمده است: الف) جابه‌جایی کوتاه‌مدت فصلی و کوتاه‌مدت مانند جابه‌جایی کارگران مهاجر و افراد نظامی که مستلزم تغییر مکانی دائمی نیست. ب) جابه‌جایی‌های موقت کوتاه‌مدت‌تر از قبیل مسافرت برای کار، خرید، زیارت و گردش که تا اندازه‌ای بیانگر ناکافی بودن سکونتگاه‌هاست. به ویژه در کشورهای بیشتر توسعه‌یافته این‌گونه جابه‌جایی‌ها با افزایش سهولت وسایل نقلیه موتوری، قطارهای سریع‌السیر و حمل و نقل هوایی، تحول حمل و نقل و افزایش اقامتگاه‌های موقت زیاد شده است؛ در صورتی که تلفن ترانزیستور و یخچال فریزر شاید آثار معکوسی بر جابه‌جایی داشته‌اند. بسیاری از این‌گونه حرکت‌ها با استفاده از سرشماری‌های رسمی به طور ناقص محاسبه شده‌اند؛ با این وصف در کارکرد جامعه نقش حیاتی دارند (چاپمن و پروتر، ۱۹۸۳). علاوه بر این شکی نیست که تحرکات مکانی در طول زمان همراه با توسعه اقتصادی و اجتماعی است و تا حدودی حتی به مقدار کم با نظریه انتقالی جمعیت همبستگی دارد.

۲. مفهوم امنیت

واژه امنیت به عنوان مفهومی عام، تمامی شئون زندگی انسان را دربرمی‌گیرد و با بقای نفس و صیانت از حیات و موجودیت انسان پیوند می‌خورد. در واقع امنیت تضمین‌کننده حیات و بقای انسان و موجود زنده است. همه موجودات در تقلای بقا و حفظ وجود و حیات سالم هستند و امنیت عامل این نیاز اساسی و حیاتی است؛ بنابراین امنیت بهترین آرمان انسان و موجود زنده تلقی می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۲۵). می‌توان گفت امنیت و ضرورت ایجاد آن از اصول بنیادی است که در همه جوامع و مکاتب بر آن تأکید شده است. با توجه به تعاریف ارائه‌شده، امنیت را می‌توان مصونیت ارزش‌های نادر انسانی از مخاطرات طبیعی و انسانی، فارغ از عینی یا ذهنی-روانی بودن آن دانست. در حقیقت زیرساخت و زیربنای تمام پیشرفت‌های انسانی با ایجاد امنیت بوده است (کامران و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۰-۱۱۹).

۳. دفاع

لفظ «دفاع» از الفاظی است که در سطوح مختلف از نظر مفهوم به کار می‌رود. برای نمونه گاهی دفاع از اصل حاکمیت، استقلال، منافع حیاتی و... مد نظر است و گاهی دفاع به معنای مقابله با تجاوز نظامی دشمن به قلمرو سرزمینی یا دفاع در مقابل شرارت‌ها و اقدامات ضد امنیتی گروه‌ها و سازمان‌های معارض داخلی منظور است. در صورت اول دفاع در سطحی عالی مد نظر است؛ به گونه‌ای که دفاع سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی به عنوان بخشی از این سناریوی دفاعی و در عرض دفاع نظامی قرار می‌گیرد. در این حالت دفاع اعم از مسائل نظامی است؛ اما وقتی دفاع از یک منطقه یا سرزمین یا دفاع در برابر یک تجاوز نظامی باشد، دفاع در سطحی نازل مد نظر است و طبعاً این سطح از دفاع، دفاع نظامی است و توان نظامی و کاربرد یا نمایش آن به عنوان اصلی‌ترین ابزار به حساب می‌آید (رشید، ۱۳۷۶: ۱۱).

نظریه‌ها

۱. نظریات جمعیت‌شناسی

الف) طرفداران افزایش جمعیت

پیروان این نظریه معتقدند امکانات کره زمین برای تغذیه افراد بشر وسیع است؛ از این رو نباید از افزایش جمعیت بیم داشت. بین طرفداران این نظریه علاوه بر دانشمندان، سیاستمداران و دولتمردان می‌توان به ادیان اشاره خاص کرد. بیشتر

ادیان و کیش‌ها طرفدار افزایش جمعیت هستند. فلاسفه و اندیشمندان زیادی افزایش جمعیت را تشویق کرده‌اند. ابن سینا در کتاب شفا افزایش نفوس را سودمند دانسته است. ماکیاولی در کتاب شه‌ریار خود افزایش نفوذ را منشأ قدرت و نفوذ سیاسی شه‌ریار می‌داند. توماس و کامپانلا جمعیت زیاد را مایه پیشرفت جامعه می‌دانستند.

ب) مخالفان افزایش جمعیت

این گروه به دنبال کاهش جمعیت هستند. اغلب آنها بر این باورند که افزایش جمعیت موجب فقر و تیره‌روزی انسان‌ها می‌شود. بین متفکرین اسلام افرادی مثل ابن مسکویه، ابوالعلائی معری، خواجه نصیرالدین طوسی و غزالی موافق افزایش جمعیت نبودند؛ بنابراین باید از افزایش تعداد جمعیت جلوگیری کرد و به جای کمیت به کیفیت پرداخت. مالتوس با مطالعات تاریخی، اقتصادی و سیاسی خود، به این نتیجه رسید که عوامل بدبختی انسان‌ها متعدد است و نمی‌توان فقط با اصلاحات سیاسی، فقر را ریشه‌کن کرد. او در پی یافتن علل و عوامل سیاه‌روزی انسان‌ها، مطالعات عمیقی انجام داد.

ج) طرفداران جمعیت ثابت

هواداران این نظریه با کاهش یا افزایش جمعیت موافق نیستند. آنها عقیده دارند وقتی جمعیت به حد کافی رسید، نباید افزایش یا کاهش داشته باشد، چون دگرگونی‌های مداوم جمعیت تعادل نظام اجتماعی و اقتصادی جمعیت را به هم می‌زند. از طرفداران معروف نظریه ثبات جمعیت می‌توان جان استوارت میل را نام برد. او می‌گوید اگر قرار باشد زمین ما لطافت و زیبایی خود را فقط به علت افزایش ثروت و غذا دادن به تازه‌واردینی که نه خوشبخت‌تر یا بدبخت‌تر از پدران خود خواهند بود از دست بدهد، صادقانه آرزو می‌کنم اخلاف ما تا آنجا که ممکن است در ثبات جمعیت خود بکوشند (بهنام، ۱۳۴۸: ۱۷۹).

د) طرفداران حد متناسب جمعیت

نظریه حد متناسب جمعیت، مجموعه افکار و نظریاتی است که به منظور ایجاد بهترین رابطه ممکن میان منابع و جمعیت ارائه شده است. پیروان این نظریه عقیده دارند جمعیت متناسب جمعیتی است که وصول به هدف خاص را به بهترین وجه

امکان‌پذیر می‌کند. به عبارت دیگر، باید چنان تناسبی میان جمعیت و اقتصاد یک جامعه برقرار شود که از همه منابع موجود استفاده کامل به عمل آید و بالاترین نتیجه حاصل شود (بهنام، ۱۳۴۸: ۱۸۵).

۲. اندیشه‌ها و نظریه‌های دفاعی

الف) دفاع از دیدگاه قرآن و اسلام

خداوند متعال در آیه ۶۰ سوره انفال می‌فرماید: «... هرچه در توان و امکان دارید از نیرو و اسب‌های جنگی آماده و بسیج کنید تا با این تدارکات دشمن خدا و دشمن خودتان را که جز ایشان شما نمی‌شناسیدشان و خدا آنان را می‌شناسد، بترسانید و هرچه در راه خدا انفاق کنید پاداشش به خود شما به شایستگی بازگردانیده می‌شود. حال آنکه بر شما ستم نرود.» در نگاهی کوتاه به این آیه شریفه و اندیشیدن در سایر آیات جهادی قرآن کریم این نکته در ذهن تداعی می‌شود که آماده شدن و آمادگی معانی فراوانی در خود نهفته دارد که یکی از آن معانی دفاع و امنیت آن است که در سیره پیامبر اکرم(ص) و جنگ‌هایی که با مشرکین داشته، فلسفه دفاع از سرزمین به معنای عام و دفاع از دستاوردها به معنای خاص وجود دارد.

ب) دفاع همه‌جانبه در اندیشه مقام معظم رهبری

«... دفاع، جزئی از هویت یک ملت زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع کند و به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند، در واقع زنده نیست. ما نمی‌توانیم چشم و قدرت تحلیل داشته باشیم، توطئه عمیق عنادآمیز استکبار علیه اسلام و نظام اسلامی را ببینیم و در عین حال فکر دفاع نباشیم (مقام معظم رهبری، سال؟؟: ۳۲۳). یکی از نکات برجسته در فرهنگ اسلام فرهنگ رزمنده و جهاد است؛ البته جهاد تنها در میدان نیست بلکه هر چیزی که هم تلاش داشته باشد هم در مقابله با دشمن باشد، جهاد به شمار می‌رود. بعضی ممکن است کاری را انجام بدهند، زحمت هم بکشند بگویند ما داریم جهاد می‌کنیم؛ نه شرط جهاد این است که در مقابله با دشمن باشد. البته یک وقت در میدان جنگ مسلحانه است، این جهاد رزمی است. یک وقت در میدان سیاست، این جهاد سیاسی است. یک وقت در میدان فرهنگ است، این جهاد فرهنگی است. یک وقت در میدان سازندگی است، این جهاد سازندگی است... شرط اول این است که تلاش در آن باشد، کوشش باشد و شرط دوم اینکه در مقابل دشمن باشد» (مقام معظم رهبری، سال؟؟: ۳۲۴).

در فرازی دیگر چنین می‌فرماید: «تاریخ یعنی شرح حال ما، منتهی در یک صحنه دیگر تاریخ یعنی من و شما، یعنی همین‌هایی که اینجا هستیم؛ پس ما اگر شرح تاریخ را می‌گوییم هر کدام از ما باید نگاه کنیم ببینیم کجای داستانیم و کدام قسمت قرار داریم» (مقام معظم رهبری، سال ۱۳۹۴: ۳۲۴).

ج) نظریه مائو تسه دونگ

تسلیحات عامل مهمی در جنگ به شمار می‌آید، اما عامل قاطع و سرنوشت‌ساز نیست؛ زیرا عمل انسانی محاسبات را رقم می‌زند نه تسلیحات. رقابت میان قدرت‌ها صرفاً مبارزه توانایی اقتصادی و نظامی آنها نیست، بلکه اندیشه‌ها و روحیات انسانی نیز در این رقابت نقشی تعیین‌کننده دارند. اظهارات مائو به هم‌قطاران نظامی محدود نمی‌شد، بلکه مردم چین به ویژه خرده کشاورزان بی‌سواد که پشتوانه قوی و نیرومند آنها منبع اولیه قدرت مائو را تشکیل می‌داد نیز مورد خطاب او بودند. مائو حتی پس از آنکه قدرت اتمی اتحاد جماهیر شوروی، یک ربع قرن بعد، بالای جان او شد، همچنان نقشه می‌کشید تا مهاجمین را در یک دریای انسانی متخاصم غرق کند. با این اعتقاد راسخ که در هر جنگ طولانی هنگامی که سلاح‌های دوربرد مدرن، از جمله بمب‌های اتمی، در برابر توده‌هایی قرار می‌گیرند که از نظر صنعتی عقب مانده‌اند، اما از نظر ایدئولوژیکی تقویت شده‌اند و از جان‌فشانی در راه وطن‌شان ترسی ندارند، بی‌فایده است و کارایی نخواهد داشت. رهبران شوروی هرگز فرضیه مائو را به بوته آزمایش نگذاشتند، اما عموماً این اصل را پذیرفته‌اند که عامل انسانی در مسائل نظامی از اهمیت زیادی برخوردار است. استراتژیست‌ها و کارشناسان فنون جنگی که بدون در اختیار داشتن اطلاعات دقیق در مورد ویژگی‌های جمعیتی و فرهنگی و ساختارهای اجتماعی شرکای ائتلافی و نیز مخالفان به طرح‌ریزی و اجرای عملیات نظامی اقدام می‌کنند، دچار تزلزل خواهند شد. او اعتقاد دارد ارتش حرفه‌ای بدون نیروهای مردمی مانند رودخانه‌ای بدون سرچشمه و درختی بدون ریشه است و ما هیچ‌گاه بدون نیروهای مردمی قادر به جنگیدن در یک نبرد واقعی نخواهیم بود (موحدی‌نیا، ۱۳۸۵: ۴۳).

د) نظریه سون تزو

مرشد مائو که سالیان درازی بین سال‌های ۳۲۸ تا ۴۰۰ قبل از میلاد می‌زیسته است، درباره دفاع در برابر حریف، شناخت توانایی‌های خودی و شناخت توانایی دشمن را ملاک اصلی موفقیت می‌داند و می‌گوید: چنانچه هم دشمن و هم خود را بشناسید، در

این صورت در صدها نبرد نیز خطری متوجه شما نخواهد شد. هنگامی که از دشمن بی‌خبر باشید، اما از خودتان شناخت داشته باشید، شانس پیروزی یا شکست شما برابر خواهد بود. اگر شناختی از خود یا دشمن نداشته باشید، یقیناً در هر نبردی با خطر روبه‌رو هستید.

ه) دکتر عزتی

ساده‌ترین مطالعه جمعیت کشورها از دیدگاه ژئوپلیتیک، حالت گوناگونی آنهاست. آنچه مسلم است در تجزیه و تحلیل اولیه نباید جنبه‌های کمی مورد توجه قرار گیرد، بلکه مهم‌ترین عامل ژئوپلیتیک، انسان است؛ زیرا تمام پدیده‌های محیط طبیعی، چه ثابت و چه متغیر در یک قطب، و انسان به تنهایی در قطب دیگر قرار دارد؛ ولی از دیدگاه ژئوپلیتیک این انسان باید از مهارت‌های عینی و ذهنی زیادی برخوردار باشد تا بتواند با پیش‌گویی و پیش‌بینی، از حوادث نامطلوب احتمالی در آینده جلوگیری کند. بنابراین با ثبات‌ترین کشورهای دنیا کشوری است که درصد انسان‌های ماهر آن در مقایسه با سایر کشورها در سطح بالاتری باشد. در اینجا ذکر یک معیار و میزان به منظور تجزیه و تحلیل ژئوپلیتیکی در خصوص انسان ضروری می‌نماید. هرگاه افراد بین سنین ۲۰ تا ۶۵ سال بیش از ۳۵ درصد کل جمعیت یک کشور را تشکیل دهند، چنین سرزمینی از بهترین و مطلوب‌ترین عوامل ژئوپلیتیکی به منظور حفظ امنیت، ثبات سیاسی و توسعه اقتصادی برخوردار است و از چنین عاملی به عنوان پشتوانه استراتژی نام می‌برند. از آنجا که همیشه بین عوامل مادی و معنوی رابطه مستقیم و انکارناپذیری وجود دارد، قبل از هر چیز برای هدف‌دار بودن جمعیت، مسئله غذایی او باید مورد توجه قرار گیرد. با مهیا کردن مواد غذایی می‌توانیم امکان ایجاد زمینه مناسب برای توسعه فکری را فراهم کنیم. علاوه بر مسئله کیفیت، موضوع دیگری که لازم است سیاست‌گذاران کشور بدان توجه کنند، توزیع جمعیت متناسب با وسعت کشور است؛ زیرا بی‌توجهی به این مسئله اساس امنیت کشور را در درازمدت به خطر می‌اندازد.

دیدگاه‌های مربوط به امنیت

۱. دیدگاه واقع‌گرایان^۱

این نظریه از پایان جنگ جهانی تا اوایل دهه ۱۹۶۰ بر ادبیات منطقه‌ای غلبه داشته است. در این رویکرد دولت یگانه بازیگر روابط بین‌الملل است؛ امنیت مهم‌ترین هدف و

قدرت نظامی و دیپلماسی مهم‌ترین سازوکارهای تأمین آن به شمار می‌آیند (درویشی، ۱۳۸۹: ۵۹). والکر در تقسیم‌بندی‌ای که انجام داده، واقع‌گرایان را به دو دسته تاریخی و ساختاری تقسیم کرده که ماکیاولی، بنیان‌گذار رویکرد تاریخی، و ای.اچ. کار،^۱ مروج و مبلغ معاصر رویکرد ساختاری است. در این دیدگاه «نفی حقایق همیشگی و توجه به دانش مبتنی بر شرایط»، «اعتقاد به مسئله تغییر»، به عنوان یک فرایند مستمر و لزوم حفظ احتیاط به عنوان یک اصل دائمی، «فقدان اعتقاد به اصول اخلاقی جهان‌شمول و حذف اخلاق از حوزه سیاست» از عقاید دیدگاه تاریخی و به دنبال آن تأکید بر تعامل میان «قدرت و اخلاق» به معنای به خدمت گرفتن اخلاق توسط قدرت، «رضایت و اجبار» و «قدرت و اقتناع» از اصول مورد تأکید دیدگاه معاصر محسوب می‌شود. از صاحب‌نظران مکتب واقع‌گرایی می‌توان به هابز، مورگنتا، ماکیاول، کنت والتز و جوزف گریکو اشاره کرد.

در مجموع تمام واقع‌گرایان، به‌رغم تفاوت نظر، در سه اصل «دولت‌گرایی»، «خودیاری» و «بقا» مشترک‌اند و مسئله امنیت در این دیدگاه محور و پایه اصلی است و معتقدان به این دیدگاه به مسائلی همچون «امنیت بین‌الملل»، «ناامنی»، «بقا»، «موضوعات امنیت مبتنی بر محور نظامی»، «خوداتکایی امنیت» و «دولت‌محوری در مرجع امنیت» می‌پردازند (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۳: ۴۴-۴۰).

۲. دیدگاه لیبرالیسم^۲

لیبرالیسم یک ایدئولوژی است و مطابق ماهیت هر ایدئولوژی، به دنبال تغییر و تحول در جوامع انسانی و سازماندهی آن مطابق اصول و اهداف خویش است. نظریات لیبرال‌ها بر خلاف رئالیست‌ها که معتقد به جنگ هستند، به صلح تأکید دارد. یکی دیگر از محورهای این دیدگاه مسئله «عقاید» است. آنها معتقدند سیاست و قدرت حاصل عقاید است و عقاید معنای امنیت را چارچوب‌بندی می‌کند. همچنین عقاید قابل تغییرند؛ در نتیجه امکان تغییر مفهوم امنیت برای هر بازیگر همواره وجود دارد. در مجموع لیبرال‌ها در خصوص جنگ‌ها به گزینه‌های امپریالیسم، موازنه قوا و رژیم‌های غیردموکراتیک تأکید می‌کنند و در خصوص صلح‌سازی بر گزینه‌های امنیت جمعی، روابط تجاری یا حکومت جهانی اصرار دارند و در خصوص اهداف سیاست بر گزینه‌های

1 . A.H. KAR

2 . Liberalism

صلح یا امنیت تأکید می‌ورزند. بالاخره در خصوص تعامل میان دولت‌های لیبرال با دولت‌های غیرلیبرال بر گزینه‌های تحمل، تغییر یا سلطه اعتقاد دارند (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۳: ۳۸-۳۵).

با آغاز دهه ۱۹۶۰ و در کشاکش جنگ سرد، دنیا شاهد سقوط نظام‌هایی بود که به ظاهر و از لحاظ توان و قدرت نظامی چنین آینده‌ای برای آنها پیش‌بینی نمی‌شد. در این دوره، در کنار بعد نظامی، دو بعد دیگر امنیت از قبیل سیاست و اقتصاد مطرح شدند. بنابراین در کنار ارزش حفظ تمامیت ارضی و بقای نظام سیاسی حاکم (بعد نظامی)، ارزش‌های دیگری نظیر ایجاد شرایط لازم برای رفاه اقتصادی و عدالت اجتماعی (بعد اقتصادی)، مردم‌سالاری، چرخش قدرت، حقوق و آزادی شهروندان (بعد سیاسی) نیز در قالب ارزش‌های ملی، به دامنه ابعاد امنیت ملی افزوده شد (درویشی، ۱۳۸۹: ۶۰). از اندیشمندان این مکتب نیز از افرادی مانند امانوئل کانت، کوهن، نای، وودرو ویلسون و لئونارد دولف می‌توان نام برد (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۳: ۳۹).

۳. دیدگاه مطالعات امنیتی جهان سوم

نظریه‌پردازی و مطالعات امنیتی در رابطه با جهان سوم طی دوران جنگ سرد ظاهر شد. هسته اولیه این فعالیت بررسی مطالعات رئالیستی امنیت و میزان انطباق آن با مسائل جهان سوم بود. نظریه‌پردازان جهان سوم معتقد بودند راهکار امنیتی رئالیستی کمتر قابل تعمیم به جهان سوم است و باید برای مسائل امنیتی جهان سوم نظریه‌پردازی مستقلی انجام داد. از صاحب‌نظران این مکتب می‌توان به افرادی مانند کارولین توماس، محمد ایوب، راب واکر، ادوارد آزر و چونگ این مون اشاره کرد. در مجموع در این مکتب اعتقاد بر این است که ناامنی در کشورهای جهان سوم نه فقط به علت عوامل نظامی، بلکه به دلیل ضعف نسبی یا نبود استقلال، آسیب‌پذیر بودن و کمبود فضای در دسترس در عرصه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و نظامی برای مانور به طور خاص است. همچنین بنا به نظریه ایوب، وضعیت نامناسب امنیتی در جهان سوم بیشتر مرتبط با فرایند شکل‌گیری دولت در این کشورهاست (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۳: ۵۹-۵۱).

۴. دیدگاه مجموعه امنیت منطقه‌ای (مکتب کپنهاک)^۱

کپنهاک اصطلاحی است که بیل مک سوئینی برای آثار و دیدگاه باری بوزان، دو ویلد و برخی دیگر به کار برده است. این مکتب تنها رهیافتی است که صرفاً مبتنی بر

مطالعات امنیتی است و تلاش کرده مطالعات امنیتی را از مطالعات استراتژیک تفکیک کند. این مکتب به امنیت از جنبه‌های گوناگون پرداخته، ولی روی بعضی جنبه‌ها بیشتر متمرکز شده است. «طرح موسع در برابر» یکی از این موارد است که به منظور توسعه ابعاد امنیت مطرح شده است. طرح موسع تأکید دارد در مطالعات امنیتی باید بیش از تمرکز بر امنیت نظامی بر جنبه اقتصادی، تکنولوژیک و داخلی تمرکز کرد. یکی دیگر از مهم‌ترین مسائل مطرح در این مکتب مفهوم «امنیتی ساختن» موضوعات است که به فرایندی گفته می‌شود که به قرار دادن برخی موضوعات در چارچوب امنیت مربوط می‌شود؛ در حالی که قبلاً در این حوزه قرار نداشته است. از صاحب‌نظران این مکتب می‌توان به باری بوزان، دو ویلد و ریچارد اولمن اشاره کرد. در مجموع به عقیده مکتب کپنهاک که بوزان مطرح کرد «امنیت برابر رهایی از تهدیدهاست و اینکه امنیت در نبود مسئله دیگری به نام «تهدید» درک می‌شود. از نظر بوزان، امنیت به توان دولت‌ها و جوامع برای حفظ هویت مستقل و تمامیت عملی آن مربوط می‌شود. وی معتقد بود مطالعات امنیتی سنتی می‌تواند یک زیرمجموعه از مکتب کپنهاک باشد (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۲: ۴۸-۴۵).

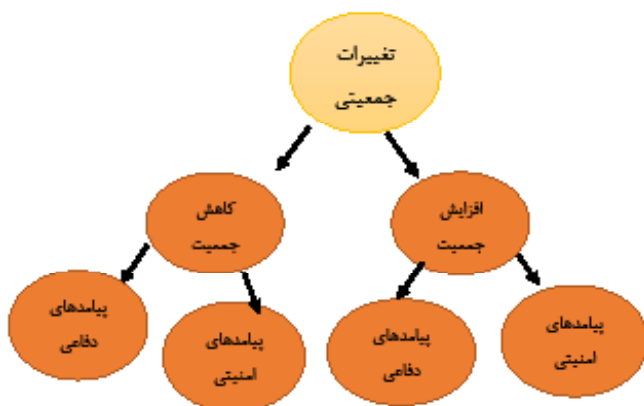
نظریه جدیدی از سوی باری بوزان و آل ویور طرح شده که تحلیل ملی و جهانی از امنیت ملی را مخدوش و آن را مسئول ناامنی بی‌شماری می‌داند که جهان امروز را دربرگرفته است. آن دو ضمن نقد تحلیل‌های رئالیستی و جهان‌گرایانه که بر ریشه ملی و جهانی ناامنی و بی‌ثباتی تأکید دارند، بر بافت منطقه‌ای بسیاری از معادلات راهبردی تأکید کرده‌اند (نصری، ۱۳۸۴: ۵۸۵).

چارچوب نظری تحقیق

با توجه به عنوان تحقیق که «تغییرات جمعیتی مناطق مرزی استان اردبیل و پیامدهای امنیتی و دفاعی آن» است، نظریات مختلفی را که اندیشمندان و صاحب‌نظران در سه زمینه جمعیت‌شناسی، دفاعی و امنیتی مطرح کرده‌اند، آورده‌ایم. برای رسیدن به نتیجه مطلوب‌تر و جلوگیری از پراکندگی مطالب، نظریه پایه تحقیق را در راستای فرضیات در دو زمینه امنیتی، یعنی نظریاتی که به پیامدهای امنیتی تغییرات و جابه‌جایی جمعیت از قبیل تردهای غیرقانونی در مرز و قاچاق می‌پردازند و در زمینه دفاعی نیز نظریات و دیدگاه‌هایی که عمدتاً به نقش مردم و توان دفاعی مردمی در دفاع از مرزها و سرحدات اشاره دارند، قرار داده‌ایم.

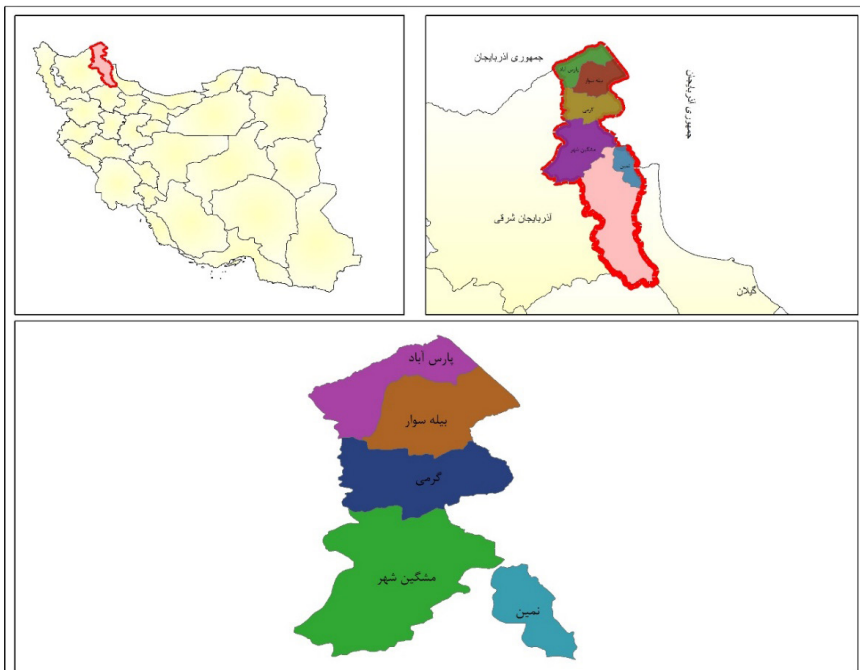
بر اساس دیدگاه‌های مطرح‌شده درباره پیامدهای امنیتی و دفاعی تغییرات جمعیتی، می‌توان چارچوب نظری تحقیق را چنین استنباط کرد که «تغییرات جمعیتی در یک منطقه چه به صورت کاهش و چه به صورت افزایش جمعیت در نهایت پیامدهای امنیتی و دفاعی در پی دارد» و این بیان را می‌توان به شکل مدل مفهومی زیر ترسیم کرد:

شکل ۱- نمودار مدل تحلیلی

ویژگی‌های جغرافیایی استان

اردبیل از نقاط کهن و باستانی ایران است که در ۲۱۰ کیلومتری شرق تبریز قرار دارد. تقریباً از شمال به مغان و خاک جمهوری آذربایجان، از شرق به شهرستان‌های آستارا و تالش، از جنوب به شهرهای خلخال و میانه و از غرب به شهرستان‌های سراب و مشگین شهر منتهی می‌شود. اردبیل میان دشت پهناوری قرار دارد که در دل ناحیه کوهستانی گسترده است (دایره‌المعارف تشیع، ۱۳۷۵: ۵۹). استان اردبیل در شمال غرب ایران مساحتی بالغ بر ۱۷۹۵۳ کیلومتر مربع دارد که ۰۹/۱ درصد کل مساحت کشور را تشکیل می‌دهد (صفوی، ۱۳۸۸: ۹۹). شهرستان‌هایی که از این استان با کشور آذربایجان هم‌مرز هستند عبارت‌اند از: مشگین‌شهر، پارس‌آباد، بیله‌سوار، گرمی و نمین که در مجموع دارای ۱۹۸ کیلومتر مرز مشترک با این کشور هستند.

شکل ۲- نقشه شهرستان‌های مرزی استان اردبیل (منبع: نگارنده)

جدول ۱- طول و عرض جغرافیایی شهرستان‌های استان اردبیل

شرح	طول شرقی				عرض شمالی			
	از		تا		از		تا	
	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه
کل استان	۱۷	۴۷	۵۵	۴۸	۶	۳۷	۴۲	۳۹
اردبیل	۴۸	۴۷	۲۲	۵۱	۲۹	۳۵	۳۹	۳۵
بیله سوار	۳۶	۴۷	۵۵	۵۱	۱۸	۳۵	۳۸	۳۹
پارس آباد	۲۱	۴۷	۵۳	۵۱	۳۴	۳۵	۵۹	۳۵
گرمی	۱۱	۵۱	۵۴	۵۱	۴۵	۲۵	۵	۳۶
نمین	۵۳	۵۰	۱۳	۵۱	۲۸	۳۵	۴۴	۳۸
مشگین شهر	۳۰	۵۰	۱۴	۵۱	۴۶	۳۵	۲۱	۳۶
خلخال	۱۰	۴۸	۳۳	۵۲	۲۶	۳۵	۵۴	۳۵
کوثر	۱۹	۴۷	۳۹	۵۱	۵	۳۵	۳۸	۳۵
نیر	۵۳	۴۷	۲۰	۴۸	۴۷	۳۷	۹	۳۸
سرعین	۵۶	۴۷	۴	۴۸	۸	۳۷	۹	۳۸

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل- معاونت آمار و اطلاعات

جغرافیای طبیعی استان

استان اردبیل یک منطقه کوهستانی است که حدود دوسوم آن را بخش کوهستانی و یک‌سوم آن را سرزمین‌های هموار و پست تشکیل می‌دهند. مرتفع‌ترین منطقه استان

اردبیل بخش مرکزی آن است که توده آتشفشانی سبلان به عنوان بام آذربایجان در آن واقع شده است. از مرکز استان به هر جهت حرکت کنیم از ارتفاع کوه‌ها کاسته می‌شود. جلگه مغان در کنار رود ارس وسیع‌ترین سرزمین هموار استان است. پس از جلگه مغان کوه‌های کم ارتفاع خروسلو برجستگی درخور توجهی به وجود آورده است. در سمت جنوب کوهستان صلوات داغ قرار دارد که محل اتصال رشته کوه قره داغ به تالش است و چشم‌اندازی کاملاً کوهستانی به وجود آورده است. در مرکز استان توده کوهستانی سبلان قرار گرفته که قله معروف آن سلطان سبلان با ارتفاع ۴۸۱۱ متر به عنوان بلندترین نقطه آذربایجان است. دشت‌های وسیع اردبیل و مشگین شهر نیز در کنار این توده کوهستانی گسترده شده‌اند. در جنوب استان، دشت خلخال ناحیه تقریباً مجزایی است که رشته کوه تالش و قله معروف آق داغ چهره کاملاً کوهستانی به آن بخشیده و میان این کوهستان واقع شده است. جنوبی‌ترین استان به حاشیه پست قزل اوزن ختم می‌شود (بوتراب و رودسری، ۱۳۹۰: ۲).

ویژگی‌های انسانی

مقایسه شهرستان‌های مرزی استان نشان می‌دهد مشگین شهر با مساحت ۳۸۰۰ و نمین با ۵۶۰ کیلومتر مربع به ترتیب بیشترین و کمترین مساحت را دارند. همچنین مشگین شهر با ۵ بخش، ۶ شهر و ۱۲ دهستان بیشترین تعداد را بین شهرستان‌های استان به خود اختصاص داده است.

جدول ۲- مشخصات عمومی شهرستان‌های مرزی بر اساس تقسیمات کشوری در پایان سال ۱۳۹۲

شهرستان‌ها	مساحت (کیلومتر مربع)	تعداد بخش	تعداد شهر	تعداد دهستان
کل استان	۱۷۸۰۰	۲۸	۲۷	۶۹
پيله سوار	۱۸۰۰	۲	۲	۴
پارس آباد	۱۶۰۰	۴	۵	۸
مشگین شهر	۳۸۰۰	۵	۶	۱۲
گرمی	۲۰۵۰	۳	۲	۹
نمین	۵۶۰	۳	۳	۷

مأخذ: استانداری اردبیل، معاونت برنامه‌ریزی، دفتر آمار و اطلاعات

تعداد و تراکم جمعیت

براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، جمعیت استان اردبیل ۱/۲۷۰/۴۲۰ نفر بوده است که از این تعداد ۸۶۶/۰۳۴ نفر در مناطق شهری و

۴۰۴/۲۳۶ نفر در روستاها زندگی می‌کنند. همچنین تعداد جمعیت شهرستان‌های مرزی به ترتیب عبارت‌اند از: بيله سوار ۵۱۴۰۴، پارس آباد ۱۷۷۶۰۱، گرمی ۷۶۹۰۱، مشگین شهر ۱۴۹۹۴۱ و نمین ۶۰۶۵۹ نفر. از این تعداد جمعیت ساکن مناطق شهری و روستایی به ترتیب به شرح زیر است:

کل استان

۸۶۶۰۳۴ نفر شهری

۴۰۴/۲۳۶ نفر روستایی

بيله سوار

۲۳۴۱۴ نفر شهری

۲۷۸۴۳ نفر روستایی

پارس آباد

۱۰۵۳۷۸ نفر شهری

۷۲۲۲۲ نفر روستایی

گرمی

۳۱۶۱۲ نفر شهری

۴۵۲۸۹ نفر روستایی

مشگین شهر

۸۱۶۰۴ نفر شهری

۶۸۳۳۷ نفر روستایی

نمین

۲۵۹۳۲ نفر شهری

۳۴۷۲۷ نفر روستایی

همچنین سرشماری سال ۹۵ نشان می‌دهد تراکم جمعیت کل کشور ۴۹,۱ نفر در هر کیلومتر متر مربع است، در حالی که تراکم جمعیت در استان اردبیل ۷۱,۴ نفر است؛ از این رو باید این استان را جزو مناطق پرجمعیت دانست. اما توزیع جمعیت در استان تعادل لازم را ندارد؛ به طوری که در بعضی شهرستان‌ها جمعیت زیاد و در برخی دیگر جمعیت کمتر است. مطالعه و بررسی آخرین آمار مربوط به توزیع و تراکم جمعیت در سطح استان اردبیل نشان می‌دهد شهرستان اردبیل به تنهایی بیش از ۴۵ درصد جمعیت استان اردبیل را در خود جای داده و سهم سایر شهرستان‌های

استان (۹ شهرستان) نیز قریب ۵۵ درصد است. همچنین بررسی تراکم جمعیت در سطح استان نشان می‌دهد شهرستان اردبیل بیشترین میزان تراکم جمعیتی را دارد و تراکم جمعیتی دو شهرستان مرزی گرمی و بيله سوار حتی از میانگین تراکم جمعیتی کل کشور (۴۹,۱ نفر) نیز بسیار پایین‌تر است که آسیب‌پذیری آنها را از نظر دفاعی و امنیتی نشان می‌دهد. تراکم جمعیت مناسب و نگهداشت جمعیت در این منطقه مرزی موجب تثبیت مسائل امنیتی می‌شود.

توزیع جمعیت

نحوه توزیع جمعیت در سطح استان‌ها بسیار ناهمگن است؛ به گونه‌ای که اغلب استان‌ها حجم اندکی از کل جمعیت کشور را در خود جای داده‌اند؛ در مقابل در تعداد کمی از استان‌ها جمعیت زیادی به سر می‌برند. آنچه توزیع ناهمگن جمعیت در سطح استان‌ها را به صورت حادثر نشان می‌دهد مقایسه بین نسبت مساحت این استان‌ها از کل مساحت کشور با نسبت جمعیت آنها از مجموع جمعیت کشور است. برای مثال استان تهران ۱/۱۸ درصد از مساحت ایران را تشکیل می‌دهد اما حدود ۱۹/۰۴ درصد از جمعیت کشور را در خود جای داده است. استان اردبیل نیز با مساحتی حدود ۱/۱ درصد از مساحت ایران ۱/۷۴ درصد از جمعیت کشور را در خود جای داده است. البته توزیع جمعیت در استان اردبیل به صورت نامتعادل است. بیش از ۴۵ درصد جمعیت در خود شهرستان اردبیل تجمیع یافته‌اند و سهم سایر شهرستان‌ها، به خصوص مناطق روستایی جمعیت بسیار پایین‌تری نسبت به مساحت خود دارند.

۱. جمعیت روستایی

بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت روستایی کشور ۲۰/۷۳۰/۶۲۵ نفر معادل ۲۵/۹ درصد کل کشور بوده و جمعیت غیرساکن نیز ۰/۱ درصد بوده است؛ در حالی که در سال ۱۳۸۵ کل جمعیت ساکن مناطق روستایی و عشایری ۳۱/۵ درصد بوده است. برآوردها نشان می‌دهد در آینده نیز روند کاهش نسبت جمعیت روستایی تا مدتی ادامه پیدا خواهد کرد. کل جمعیت استان اردبیل نیز ۱/۲۷۰/۴۲۰ نفر بوده که از این بین ۸۶۶/۰۳۴ نفر ساکن شهر و ۴۰۴/۲۳۶ نفر ساکن روستاها هستند. در شهرستان‌های مرزی استان نیز تعداد جمعیت ساکن در نقاط روستایی به ترتیب عبارت‌اند از: پارس‌آباد ۷۲۲۲۲، مشگین‌شهر ۶۸۳۳۷، گرمی ۴۵۲۸۹، نمین ۳۴۷۲۷ و بيله سوار ۲۷۸۴۳ نفر. این جمعیت به خصوص در مناطق مرزی شهرستان‌های استان از جنبه دفاعی و امنیتی نقش بسیار مهمی دارد.

۲. جمعیت شهری

طی سال‌های گذشته جمعیت شهرنشین کشور هم به لحاظ تعداد و هم از نظر نسبت، افزایش چشم‌گیری داشته است؛ به طوری که در سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت شهری ۵۹۱/۱۴۶/۸۴۷ نفر، معادل ۷۴ درصد کل کشور بوده است؛ در حالی که این عدد در سال ۱۳۹۰ حدود ۷۱/۴ درصد بوده است. علاوه بر افزایش نسبت جمعیت شهری، طی دهه‌های اخیر بر تعداد نقاط شهری نیز افزوده شده است. جمعیت شهری در شهرستان‌های مختلف استان اردبیل به طور نامتوازن توزیع شده و تراکم جمعیتی در مراکز شهرستان‌ها بیشتر است. جمعیتی که در شهرهای مختلف شهرستان‌های مرزی استان زندگی می‌کنند عبارت‌اند از: پارس آباد ۱۰۵/۳۷۸، بیله سوار ۲۳۴۱۴، گرمی ۳۱۶۱۲، مشکین شهر ۸۱۶۰۴ و نمین ۲۵۹۳۲ نفر که مجموع این آمارها نشان‌دهنده توزیع نامتوازن جمعیت در سطح استان است.

جدول ۳- جمعیت و میزان رشد شهرهای مرزی استان

شهر	جمعیت				
	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵
کل استان	۱۲۷۰۴۲۰	۷۸۵۳۴۲	۷۰۵۵۹۷	۵۸۷۸۹۹	۴۵۱۵۳۵
بیله سوار	-	۱۵۱۸۳	۱۴۱۸۰	۱۳۲۵۳	۱۰۰۷۸
پارس آباد	-	۸۸۹۲۴	۸۲۲۵۶	۶۰۴۸۵	۲۹۴۳۸
گرمی	-	۲۸۹۵۳	۲۸۹۳۲	۲۸۱۶۶	۱۱۹۴۶
مشکین شهر	-	۶۶۸۸۳	۶۳۶۵۵	۴۹۷۸۷	۳۲۴۵۹
نمین	-	۱۱۹۶۳	۱۰۴۵۶	۷۸۵۲	۵۱۳۸

مأخذ: مرکز آمار ایران

حرکات جمعیتی

۱. حرکات زایشی

در بخش حرکات زایشی جمعیت مواردی مانند ازدواج، طلاق، زاد و ولد و مرگ و میر بررسی می‌شود. میزان عمومی طلاق در کشور با وجود فراز و نشیب‌ها، در مجموع رو به افزایش است. در سال ۱۳۹۵ تعداد مردهایی که به دلیل طلاق، بی‌همسر بوده‌اند ۱/۲ درصد و تعداد زن‌های طلاق گرفته ۲/۲ درصد بوده است. طبق این آمار، بیشترین میزان طلاق ثبت‌شده در استان اردبیل مربوط به شهرستان اردبیل و سپس شهرستان پارس آباد است. طبق آخرین آمار، تعداد کل متولدین ثبت‌شده در شهرستان اردبیل ۱۰۷۶۴ نفر بوده که از این تعداد ۵۵۴۹ نفر پسر و ۵۲۱۵ نفر دختر بوده‌اند و در شهرستان‌های مرزی استان نیز متولدین ثبت‌شده به ترتیب عبارت‌اند از: پارس آباد

۳۶۱۹، بیله سوار ۹۰۸، مشگین شهر ۳۳۲۱، گرمی ۱۵۱۳ و نمین ۱۲۲۹ نفر. در مجموع می‌توان گفت میزان متولدین پسر نسبت به دختر هم در نقاط روستایی و هم در نقاط شهری بیشتر بوده است. میزان فوت‌شدگان ثبت‌شده نیز در شهرستان‌های مرزی استان بدین ترتیب عبارت‌اند از: پارس آباد ۶۶۱، بیله سوار ۲۶۹، مشگین شهر ۸۳۶، گرمی ۴۸۸ و نمین ۳۶۲ نفر. بیشترین میزان فوت‌شدگان نسبت به جمعیت خود در شهرستان مشگین شهر با ۴۷۵ نفر مرد و ۳۶۱ نفر زن در سال بوده است. تعداد ازدواج و طلاق‌های ثبت‌شده در سال در شهرستان‌های مرزی استان نیز عبارت‌اند از:

بیله سوار

ازدواج ۵۴۷

طلاق ۱۷۳

پارس آباد

ازدواج ۲۳۳۷

طلاق ۵۲

مشگین شهر

ازدواج ۲۴۱۹

طلاق ۲۷۶

گرمی

ازدواج ۱۸۴۰

طلاق ۹۰

نمین

ازدواج ۵۳۵

طلاق ۳۸ نفر

نکته درخور توجه میزان طلاق زیاد در شهرها نسبت به روستاهاست و اینکه در روستاهای شهرستان‌های پارس آباد، مشگین شهر و نمین اصلاً ثبت طلاق نداشته‌ایم.

۲. حرکات مکانی جمعیت

حرکت مکانی جمعیت، با پیشرفت‌های فناوری و توسعه اقتصادی جوامع نسبت به گذشته افزایش یافته است. متأسفانه آمار و اطلاعات جامعی که بیانگر وضع مهاجرت در ایران باشد، در دست نیست و تنها آمار موجود برای این منظور متکی بر مکان

تولد افراد است. طبق سرشماری سال ۱۳۹۵، تعداد کل مهاجران واردشده به کشور ۱/۷۰۹/۱۴۹ نفر بوده است. از این تعداد مهاجران با مقصد شهری ۳/۹۷۲/۸۹۹ و مهاجران با مقصد روستایی ۷۶۳/۲۵۳ نفر بوده‌اند. سهم تهران از این تعداد ۲۰/۲ و سهم استان اردبیل نیز در این سال ۱/۳ درصد بوده است. سهم استان اردبیل از مهاجران واردشده طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ حدود ۷۰۹۰۶ نفر است که این جمعیت از داخل و خارج کشور به این استان مهاجرت کرده‌اند. همچنین طی این دوره تعداد مهاجرانی که به شهرستاهای مرزی استان مهاجرت کرده‌اند، آورده شده است. بیله سوار ۱۹۳۹، پارس آباد ۸۶۶۱، گرمی ۶۷۳۶، مشگین شهر ۶۱۸۰ و نمین ۲۱۶۰ نفر هستند. با توجه به اینکه آمار تفصیلی سال ۹۵ توسط مرکز آمار ایران منتشر نشده است، مقایسه میزان مهاجران واردشده به و خارج‌شده از استان در سال‌های اخیر نشان می‌دهد میزان مهاجرت‌هایی که از داخل استان به بیرون از مرزهای استان انجام گرفته بیشتر از مهاجران واردشده بوده و شاخص مهاجرفرستی استان منفی بوده است. برای مثال مهاجران واردشده به استان طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ نشان می‌دهد طی این دوره خارج‌شدگان از استان ۱۳۴/۷۷۸ نفر و واردشدگان به استان ۷۹۶۲۱ نفر است و خالص مهاجرت نیز عدد ۵۵۱۵۷- است که نشان می‌دهد این تعداد افراد از نقاط مختلف استان مهاجرت کرده‌اند. نگاهی به آمارهای کلی کشور نیز این نکته را تأیید می‌کند که این رشد منفی مهاجرفرستی در استان در سال‌های اخیر ادامه داشته است.

رشد جمعیت

بر اساس آمارهای سرشماری ۱۳۹۵، بیشترین درصد رشد جمعیت ایران در استان‌های بوشهر ۲،۴۱ و خراسان جنوبی ۳،۰۲ و کمترین میزان رشد در استان‌های خراسان شمالی ۰،۱۱- و همدان ۰،۲۳- بوده است. استان اردبیل با ۰،۳۵ درصد جزء استان‌هایی است که میزان رشد پایین‌تری بین ۳۱ استان کشور دارند. آمارها نشان می‌دهد رشد جمعیت استان از سال ۱۳۷۰ به بعد کندتر شده است (www.amar.org).

مقایسه تغییرات جمعیتی استان اردبیل با کل کشور نیز حاکی است متوسط میزان رشد جمعیت استان نسبت به متوسط میزان رشد جمعیت کشور کمتر است و این امر از مهاجرفرست بودن استان اردبیل حکایت دارد. در سال ۱۳۹۵ سهم استان اردبیل از کل جمعیت مهاجر کشور ۱،۳ بوده است.

جدول ۴ جمعیت و متوسط رشد سالانه استان

سال‌های آماری	تعداد جمعیت	متوسط رشد سالانه (درصد)	میزان رشد (نفر)
۱۳۵۵	۷۷۷۱۲۳	-	-
۱۳۶۵	۱۰۳۳۵۶۸	۲/۹	۲۵۶۴۴۵
۱۳۷۰	۱۱۴۱۶۲۵	۲	۱۰۸۰۵۷
۱۳۷۵	۱۱۶۸۰۱۱	۰/۴۶	۲۶۳۸۶
۱۳۸۵	۱۲۲۸۱۵۵	۰/۵	۶۰۱۴۴
۱۳۹۰	۱۲۴۸۴۸۸	۰/۳۳	۲۰۳۳۳
۱۳۹۵	۱۲۷۰۴۲۰	۰/۳۵	۲۱۹۳۲

رشد جمعیت استان در دوره ۱۳۵۵ - ۱۳۹۵

با اینکه آمارها نشان می‌دهد استان اردبیل در مقایسه با سایر استان‌های کشور از نظر میزان رشد جمعیت در سطح پایین‌تری قرار دارد، ولی مقایسه تغییرات جمعیتی شهرستان‌های استان اردبیل، به خصوص شهرستان‌های مرزی بین سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ نشان‌دهنده این است که این شهرستان‌های مرزی همواره با افزایش میزان رشد جمعیت مواجه بوده‌اند، هرچند افت محسوسی در میزان رشد جمعیت در دهه‌های اخیر مشاهده می‌شود.

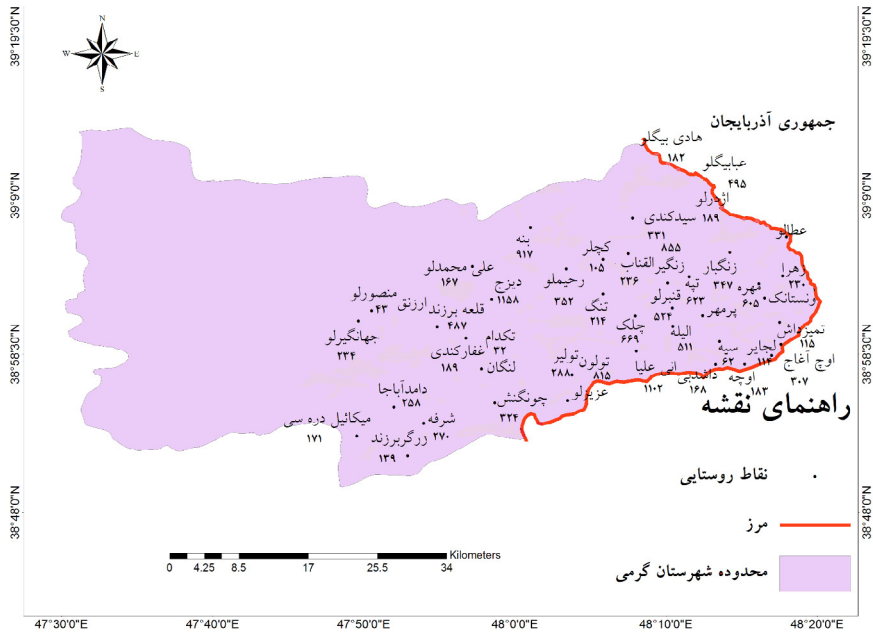
شرایط جمعیتی نواحی مرزی استان

آمارها حاکی است اکثریت روستاهای پنج شهرستان مرزی استان طی ۳۵ سال اخیر با رشد منفی جمعیت مواجه بوده‌اند و در ادامه نیز تعداد و نحوه توزیع جمعیت روستایی شهرستان گرمی برای نمونه آورده شده است. شهرستان گرمی یکی از شهرستان‌های استان است که در شمال استان قرار دارد و با جمهوری آذربایجان هم‌مرز است. جمعیت این شهرستان طبق آخرین سرشماری ۷۶۹۰۱ نفر است که از این تعداد ۳۶۶۱۲ نفر ساکن شهر و ۴۵۲۸۹ نفر ساکن روستاها هستند. شهرستان گرمی دارای مرز خشکی و آبی با کشور آذربایجان است که رود بالهارود مرز آبی بین آن دو است که در نهایت به رود ارس می‌ریزد. این شهرستان در مجموع از سه بخش مرکزی، انگوت و موران تشکیل شده است و تعداد دهستان‌های شهرستان نیز ۹ عدد است. برای درک بهتر وضعیت جمعیتی نواحی مرزی شهرستان که موضوع مورد مطالعه ما در این تحقیق است، روستاهایی که در محدوده ۲۰ کیلومتری از مرز جمهوری آذربایجان هستند آمار جمعیتی‌شان در بازه زمانی ۲۵ ساله یعنی از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ در جدول زیر آورده شده است. مقایسه جمعیت این روستاهای مرزی نشان‌دهنده رشد نامطلوب جمعیت در سال‌های اخیر در این شهرستان بوده است که این امر موجب خالی شدن مناطق مرزی به مرور زمان از سکنه می‌شود که برای جلوگیری از مهاجرت مردم این مناطق به مرکز استان و کشور باید تدابیر لازم اتخاذ شود.

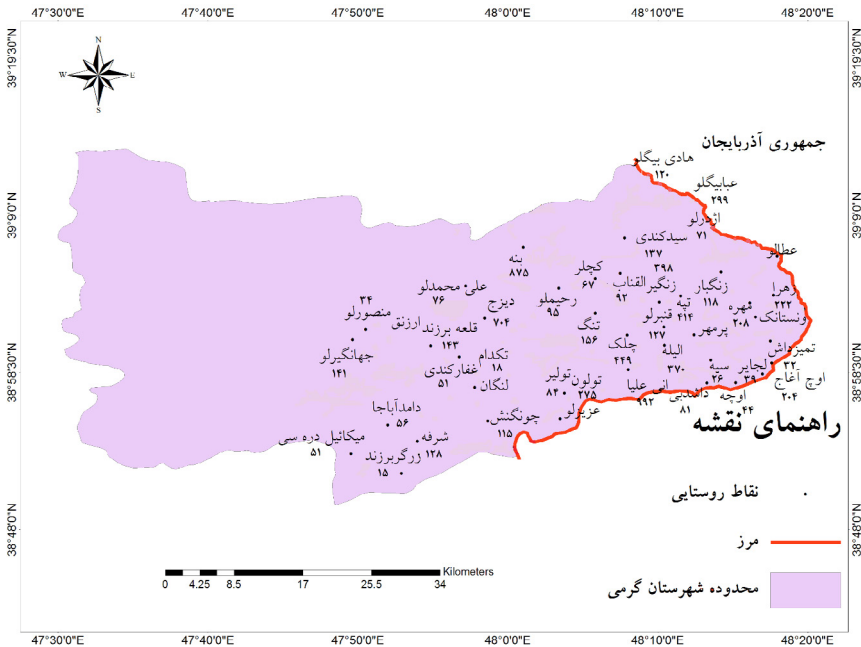

جدول ۵- جمعیت روستاهای مرزی شهرستان گرمی (منبع مرکز آمار ایران)

تغییرات جمعیتی	تعداد جمعیت				نام روستا
	۱۳۹۰-۱۳۶۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	
-۶۲	۱۲۰	۱۴۹	۱۸۸	۱۸۲	هادی بیگلو
-۱۹۶	۲۹۹	۳۳۲	۴۶۴	۴۹۵	عباببیگلو
-۱۱۸	۷۱	۸۶	۱۲۴	۱۸۹	ازدرلو
-۱۹۴	۱۳۷	۱۷۵	۲۸۸	۳۳۱	سید کنندی
-۲۲۹	۱۱۸	۱۵۱	۲۱۰	۳۴۷	زنگبار
-۸	۲۲۲	۲۲۷	۲۴۴	۲۳۰	زهرا
-۳۹۷	۲۰۸	۳۲۳	۶۰۸	۶۰۵	مهرة
-۸۳	۳۲	۴۰	۷۶	۱۱۵	تمیز داث
-۱۰۳	۲۰۴	۲۵۸	۳۶۹	۳۰۷	اوج آغاج
-۷۵	۳۹	۶۵	۱۰۶	۱۱۴	لجایر
-۳۶	۲۶	۳۸	۱۲۶	۶۲	سیه
-۱۳۹	۴۴	۶۹	۱۶۴	۱۸۳	اوجه
-۸۷	۸۱	۹۲	۱۵۱	۱۶۸	داشددیبی
-۱۱۰	۹۹۲	۱۱۶۴	۱۳۳۱	۱۱۰۲	انی علیا
-۱۴۰	۳۷۱	۴۳۰	۵۳۴	۵۱۱	الیله
-۲۰۹	۴۱۴	۴۵۹	۵۶۳	۶۲۳	تیه
-۴۵۷	۳۹۸	۴۴۹	۷۷۲	۸۵۵	زنگیر
-۱۴۴	۹۲	۱۲۱	۱۸۵	۲۳۶	القناب
-۳۹۷	۱۲۷	۲۰۸	۲۵۶	۵۲۴	قنبرلو
-۲۲۰	۴۴۹	۴۶۸	۶۴۵	۶۶۹	چلک
-۵۸	۱۵۶	۱۸۷	۲۲۰	۲۱۴	تنگ
-۳۸	۶۷	۶۸	۷۴	۱۰۵	کچلر
-۴۲	۸۷۵	۸۰۲	۱۰۳۷	۹۱۷	بنه
-۲۵۷	۹۵	۱۰۸	۱۸۵	۳۵۲	رحیملو
-۵۴۰	۲۷۵	۳۳۶	۵۲۹	۸۱۵	تولون
-۲۰۴	۸۴	۱۱۹	۱۶۹	۲۸۸	تولیر
-۴۵۴	۷۰۴	۷۶۱	۱۰۷۶	۱۱۵۸	دیزج
-۹۱	۷۶	۷۶	۸۷	۱۶۷	علی محمدلو
-۳۴۴	۱۴۳	۱۹۷	۳۰۴	۴۸۷	قلعه برزند
-۹	۳۴	۳۷	۳۴	۴۳	منصور لو
-۱۴	۱۸	۲۹	۱۷	۳۲	تکدام
-۱۳۸	۵۱	۱۰۴	۱۵۵	۱۸۹	غفار کنندی
-۲۰۹	۱۱۵	۱۵۴	۲۰۸	۳۲۴	چونگونش
-۱۴۲	۱۲۸	۱۷۴	۱۹۵	۲۷۰	شرفه
-۱۲۴	۱۵	۳۶	۷۹	۱۳۹	زرگر برزند
-۲۰۲	۵۶	۷۸	۲۴۲	۲۵۸	دامدا باجا
-۱۲۰	۵۱	۹۰	۱۰۹	۱۷۱	میگائیل دره سی
-۹۳	۱۴۱	۱۴۸	۱۶۴	۲۳۴	جهانگیر لو

شکل ۳- جمعیت روستاهای مرزی شهرستان گرمی در سال ۱۳۶۵ (منبع: نگارنده)

شکل ۴- جمعیت روستاهای مرزی شهرستان گرمی در سال ۱۳۹۰ (منبع: نگارنده)

تجزیه و تحلیل

۱. تجزیه و تحلیل داده‌های میدانی

با توجه به اینکه در ارتباط با امنیت و دفاع در نواحی مرزی استان اردبیل مطالب به‌روز و مکتوب مشاهده نمی‌شود، از مطالعات میدانی استفاده و سعی شده است با مشاهده مستقیم مناطق مورد مطالعه و پرسش و گفت‌وگو با افراد مختلف که در نواحی مرزی زندگی می‌کنند و شناخت مناسبی از وضعیت امنیتی منطقه دارند، اطلاعات جمع‌آوری شود. برای دستیابی به اطلاعات درباره وضعیت جمعیتی منطقه، علاوه بر مراجعه به آمارهای جمعیتی گردآوری شده توسط سازمان‌های مختلف، سعی شد از نزدیک با گفت‌وگو با مردم و سنجش وضعیت مردم و شاخص‌های جمعیتی و نیز وضعیت دفاعی و امنیتی منطقه که متأثر از جمعیت و مردم نواحی مرزی است، دید مناسبی از وضعیت موجود منطقه و ترسیم چشم‌انداز آن به دست آید. مجموع این کارها نشان می‌دهد نقش جمعیت در دفاع از مرزها و تأمین امنیت مناطق مرزی بسیار مهم و حیاتی است و تغییرات جمعیتی نواحی مرزی به خصوص در سال‌های اخیر مناسب نبوده و مهاجرت از مناطق مرزی افزایش یافته و میزان زاد و ولد نیز کاهش محسوسی نسبت به دهه‌های قبل داشته است. موارد یادشده می‌تواند آسیب‌پذیری منطقه را در مقابل تهدیدهای امنیتی و دفاعی افزایش دهد.

۲. اعتبار و پایایی

برای سنجش اعتبار و پایایی پرسشنامه تعداد ۴۵ نسخه پرسشنامه محقق‌ساخته با ۱۰ گویه برای سنجش پیامدهای امنیتی تغییرات جمعیت در مناطق مرزی استان اردبیل و ۱۰ گویه برای سنجش پیامدهای دفاعی تغییرات جمعیت در مناطق مرزی استان اردبیل بین جمعیت مناطق مرزنشین استان تکمیل شد. پس از استخراج اطلاعات مشخص شد ضریب آلفای کرونباخ تعدادی از گویه‌ها نسبت به هم، همبستگی ضعیف‌تری دارند یا برای مخاطبین نامفهوم هستند که این موارد اصلاح شدند. سرانجام تعداد ۱۰ گویه برای سنجش پیامدهای امنیتی تغییرات جمعیت با روایی ۰/۸۹ و تعداد ۱۰ گویه برای سنجش پیامدهای دفاعی تغییرات جمعیت با روایی ۰/۸۶ انتخاب شد.

۳. ویژگی پاسخگویان

اگرچه نمونه‌ها بر حسب گروه‌های سنی سهمیه‌بندی نشدند، اما سعی شد در انتخاب آنها تناسب بین نمونه‌ها و میزان جمعیت سنین مختلف رعایت شود. با استخراج پرسشنامه‌ها و طبقه‌بندی آنها در سه گروه سنی نیز مشخص شد این تناسب تا حد زیادی وجود دارد. همان‌طور که در نمودار و جدول زیر مشخص است، اکثریت افراد با ۴۵/۸ درصد در بازه سنی ۱۰-۳۰ سال هستند.

جدول ۶- توزیع پاسخگویان بر حسب سن

سن افراد	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۱۰-۳۰ سال	۱۷۴	۴۵/۸	۴۵/۸
۳۱-۵۰ سال	۱۱۷	۳۰/۸	۷۵/۵
۵۱-۷۰ سال	۸۹	۲۳/۴	۱۰۰
جمع	۳۸۰	۱۰۰	

پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، پاسخگویان بر حسب سطح تحصیلات به پنج گروه زیر دیپلم، دیپلم و کاردانی، کارشناسی و کارشناسی ارشد تقسیم شدند. بین گروه‌ها بیشترین فراوانی مربوط به سطح سواد کارشناسی است و افراد دارای مدرک فوق لیسانس با ۶/۱ درصد حداقل مدرک تحصیلی جامعه آماری را تشکیل داده‌اند.

جدول ۷- توزیع پاسخگویان بر حسب سطح تحصیلات

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
زیر دیپلم	۷۷	۲۰/۳	۲۰/۳
دیپلم	۸۰	۲۱/۱	۴۱/۳
کاردانی	۶۷	۱۷/۶	۵۸/۹
کارشناسی	۱۳۳	۳۵/۰	۹۳/۹
ارشد	۲۳	۶/۱	۱۰۰
جمع	۳۸۰	۱۰۰	

با اینکه به لحاظ نسبت جنسی در استان تعادل وجود دارد و سعی شده است در تکمیل پرسشنامه‌ها به این موضوع توجه شود، ولی به دلیل استقبال زیاد مردها از زن‌ها و شرایط فرهنگی مردم مناطق مرزنشین، نسبت مردها تقریباً بیش از دو برابر زن‌هاست و همان‌طور که در جدول و نمودار زیر مشخص است، اکثریت افراد با ۶۷/۶ درصد دارای جنسیت مرد هستند.

جدول ۸- توزیع پاسخگویان بر حسب جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
مرد	۲۵۷	۶۷/۶	۶۷/۶
زن	۱۲۳	۳۲/۴	۱۰۰,۰
جمع	۳۸۰	۱۰۰,۰	

با توجه به اینکه اکثریت پرسش‌شوندگان در سنین جوانی و اشتغال قرار دارند، جامعه مورد بررسی ما را عمدتاً افراد شاغل تشکیل می‌دهند و همان‌طور که در جدول و نمودار زیر مشخص است، اکثریت افراد با ۷۲/۹ درصد شاغل هستند.

جدول ۹- توزیع پاسخگویان بر حسب شغل

سابقه خدمت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
شاغل	۲۲۷	۷۲/۹	۷۲/۹
بیکار	۱۰۳	۲۷/۱	۱۰۰,۰
جمع	۳۸۰	۱۰۰,۰	

یافته‌های تحقیق

۱. یافته‌های توصیفی

برای سنجش پیامدهای امنیتی تغییرات جمعیت در نواحی مرزی استان اردبیل تعداد ۱۰ گویه با پنج طیف در نظر گرفته شد. این پنج طیف از خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد تشکیل شده است. افراد پرسش‌شونده بنا به تشخیص خود جواب هر سؤال را در قالب این پنج طیف انتخاب کرده‌اند و در نهایت برای این پنج طیف پنج نمره به ترتیب اختصاص یافت تا در محاسبات نمره‌های هر طیف مشخص شود. در ادامه بیشترین نمره‌ای که افراد به هر طیف گویه‌ها داده‌اند آورده شده است. در کل می‌توان گفت در این بخش گویه «مهاجرت مردم از مناطق مرزی به دلیل محروم بودن و خدمات کمتر» با میانگین درصد ۶۹/۷ توسط مردم خیلی مهم ارزیابی شده است.

جدول ۱۰- پیامدهای تغییرات جمعیت به تفکیک گویه‌ها (به درصد)

پیامدهای تغییرات جمعیت	گویه‌ها	میزان موافقت افراد (به درصد)				
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
امنیتی	۱. تغییرات جمعیت در نواحی مرزی تا چه میزان بر قاچاق مواد مخدر تأثیرگذار است؟	۵	۱۶.۸	۲۱.۳	۴۱.۳	۱۵.۵
	۲. چه میزان از تردهای غیرقانونی در مناطق مرزی برای چرای دام است؟	۳.۱	۱۱.۲	۱۴	۳۴.۶	۳۷.۱
	۳. نقش جمعیت در تأمین امنیت مناطق مرزی چقدر است؟	۰	۳	۱۰.۶	۱۹.۶	۶۶.۸
	۴. تعامل مردم با پاسگاه‌ها و سایر مراکز امنیتی و دفاعی چقدر است؟	۰	۱.۱	۴۰.۳	۴۸.۶	۱۰
	۵. در مناطقی از مرزها که جمعیت زیاد است قاچاق چقدر انجام می‌گیرد؟	۳۸.۷	۴۸.۷	۶.۸	۱.۱	۴.۷
	۶. در مناطقی از مرزها که جمعیت کم است قاچاق چقدر صورت می‌گیرد؟	۰.۲	۱۱.۶	۲۹.۴	۵۲.۱	۶.۶
	۷. چه میزان از تردها در مناطق مرزی برای قاچاق است؟	۱۰.۵	۴۰	۲۳.۳	۹.۲	۷
	۸. کاهش جمعیت تا چه حد در برقراری امنیت در مناطق مرزی تأثیرگذار است؟	۱.۱	۱۵.۳	۱۶.۵	۵۳.۴	۱۳.۴
	۹. افزایش جمعیت تا چه حد در برقراری امنیت در مناطق مرزی مؤثر است؟	۲.۱	۵.۸	۱۱.۶	۴۵	۳۵.۶
	۱۰. تغییرات جمعیت در نواحی مرزی تا چه میزان بر قاچاق کالا تأثیرگذار است؟	۲۵	۳۱.۱	۳۰.۵	۲.۱	۱۱.۳
دفاعی	۱. افزایش جمعیت در نواحی مرزی تا چه حد در دفاع از مرزها مؤثر است؟	۳.۴	۵	۱۴.۵	۴۶.۵	۳۰.۶
	۲. کاهش جمعیت در نواحی مرزی تا چه حد در دفاع از مرزها مؤثر است؟	۰	۷.۹	۵.۵	۴۷.۴	۳۹.۲
	۳. نقش مردم در دفاع از مرزها چقدر است؟	۰	۰.۱	۲۳.۶	۳۶.۸	۳۹.۵
	۴. مهاجرت مردم در سال‌های اخیر از مناطق مرزی چگونه بوده است؟	۰	۵.۱	۱۴.۴	۴۶.۲	۳۴.۳
	۵. چه تعداد از مردم به دلیل محروم بودن و خدمات کمتر از مناطق مرزی مهاجرت می‌کنند؟	۰	۳	۷.۱	۲۳.۲	۶۶.۷
	۶. نقش جوانان در دفاع از مرزها چقدر است؟	۰	۱	۲.۱	۵۶.۸	۴۲.۱
	۷. نقش مردان در دفاع از مرزها چقدر است؟	۰	۱.۳	۱۷.۴	۲۵.۴	۵۶.۱
	۸. نقش زنان در دفاع از مرزها چقدر است؟	۸.۷	۳۶.۱	۴۱.۱	۷.۱	۷.۱
	۹. چه تعداد از مردم برای پیدا کردن شغل مناسب از مرزها مهاجرت می‌کنند؟	۰	۱.۱	۵.۲	۶۰.۱	۳۳.۶
	۱۰. تثبیت مردم در مناطق مرزی تا چه حد در تقویت بنیه دفاعی مهم به نظر می‌رسد؟	۰	۱.۱	۱۱.۶	۲۱.۷	۶۵.۵

یافته‌های تحلیلی

در بخش یافته‌های توصیفی، با توجه به جواب‌هایی که پاسخگویان به هر یک از گویه‌های پرسشنامه داده بودند، سعی شد به نظرها توجه و بررسی شود که کدام یک از گویه‌ها بیشتر مورد تأکید مردم هستند و از اهمیت بیشتری برخوردارند؛ ولی در یافته‌های تحلیلی با توجه به آزمون‌هایی که انتخاب خواهد شد، ابتدا از نرمال یا غیرنرمال بودن نمره‌ها اطمینان حاصل خواهد شد و سپس با به آزمون گذاشتن فرضیات در یک آزمون تحلیلی تلاش خواهد شد درست یا نادرست بودن فرضیات تحقیق نشان داده شود.

جدول ۱۱- آزمون کولموگروف- اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن نمره سن

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	Z کولموگروف اسمیرنوف	P
سن	۳۷/۲۶	۱۴/۰۲	۰/۸۱۳	۰/۵۵۵

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می‌شود، آزمون کولموگروف- اسمیرنوف برای نمره سن معنادار نیست ($p=0/555$)؛ بنابراین سن توزیع نرمالی دارد و می‌توان از تحلیل‌های پارامتریک برای آن استفاده کرد.

آزمون فرضیات

در مرحله آزمون فرضیات، فرضیاتی را که در فصل اول تحقیق مطرح شده بودند و مسیر تحقیق ما را مشخص می‌کردند یک به یک با استفاده از آزمون مستقل تی مورد آزمایش قرار خواهیم داد تا درست یا نادرست بودن فرضیات ما تأیید یا رد شوند و بتوانیم نتیجه‌گیری مطلوبی از مباحث مطرح شده در کل فرایند تحقیق داشته باشیم و هم راه‌حل مناسبی را با توجه به یافته‌های موجود ارائه دهیم.

فرضیه یک: به نظر می‌رسد تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب افزایش تردهای غیرقانونی و قاچاق در مناطق مرزی می‌شود.

فرض صفر آزمون H_0 : عدد خاص $U =$ (سطح معنی‌داری بیشتر از $0/05$)

فرض یک آزمون H_1 : عدد خاص $U \neq$ (سطح معنی‌داری کمتر از $0/05$)

جدول ۱۲- آزمون تی مستقل

Test Value = 30							
فاصله اطمینان		مؤلفه					
حد پایین	حد بالا	انحراف معیار	معنی‌داری	درجه آزادی	اختلاف میانگین	میانگین	متغیر
۳,۲۴۴۱	۳,۸۰۳۳	۰,۱۴۲۲	۰,۰۰	۳۷۹	۳/۵۲	۳۳/۵۲	

با توجه به ماهیت پرسش‌نامه تحلیل انجام شده بر اساس آزمون T، میانگین محاسبه شده برای فرضیه یک برابر $33/52$ است که در مقایسه با میانۀ نظری پاسخ‌ها، یعنی عدد ۳۰، تفاوت معنی‌داری را نشان می‌دهد (سطح معنی‌داری محاسبه شده در ناحیه آلفای ۵ صدم برابر با $0/05$ است) که بیانگر این است که تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب افزایش تردهای غیرقانونی و قاچاق در مناطق مرزی می‌شود.

فرضیه دو: به نظر می‌رسد تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب خالی شدن مناطق مرزی و کاهش توان دفاع مردمی در مناطق مرزی می‌شود.

فرض صفر آزمون H_0 : عدد خاص $U =$ (سطح معنی‌داری بیشتر از $0/05$)

فرض یک آزمون H_1 : عدد خاص $U \neq$ (سطح معنی‌داری کمتر از $0/05$)

جدول ۱۳- آزمون تی مستقل

Test Value = 30							
فاصله اطمینان		مؤلفه					
حد پایین	حد بالا	انحراف معیار	معنی‌داری	درجه آزادی	اختلاف میانگین	میانگین	متغیر
۱۱/۳۳۹۴	۱۱/۹۲۳۸	۲/۸۹۶۸	۰.۰۰	۳۷۹	۱۱/۶۳۱۵	۴۱/۶۳	

با توجه به ماهیت پرسش‌نامه تحلیل انجام شده بر اساس آزمون T، میانگین محاسبه شده برای فرضیه یک برابر $41/63$ است که در مقایسه با میانه نظری پاسخ‌ها یعنی عدد ۳۰، تفاوت معنی‌داری را نشان می‌دهد (سطح معنی‌داری محاسبه شده در ناحیه آلفای ۵ صدم برابر $0/00$ است) و بیانگر این است که تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب خالی شدن مناطق مرزی و کاهش توان دفاع مردمی در مناطق مرزی می‌شود.

در کل جمع‌بندی فصل چهارم نشان می‌دهد تحقیق حاضر از نظر اعتبار و قابل استناد بودن از شرایط نسبتاً مطلوبی برخوردار است؛ به این دلیل که سعی شده است در گردآوری اطلاعات از نظر اغلب مردم در گستره مناطق مورد مطالعه به صورت تصادفی انتخاب و استفاده شود. علاوه بر این از آمارهای به‌روز در زمینه جمعیت که مراکز معتبر دولتی و غیردولتی در اختیار دارند استفاده شده است و همچنین از آزمون توصیفی که با تجزیه و تحلیل گویه‌هایی که افراد مورد مطالعه بر آن تأکید داشته‌اند و میزان موافقت خود را نسبت به آنها اظهار کرده‌اند، استفاده شده که نشان می‌دهد کار میدانی نسبتاً دقیقی انجام شده است. در ادامه استفاده از آزمون همبستگی تی، که بعد از تأیید نرمال بودن داده‌ها استفاده شده، نشانگر کار آماری متناسب، با توجه به ویژگی و نوع تحقیق است. در نهایت همه داده‌هایی که در فصول قبل جمع‌آوری و استفاده شده و کل فرایند صورت گرفته مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و دو فرضیه تحقیق، یعنی تأثیر تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل در افزایش تردهای غیرقانونی و قاچاق در مناطق مرزی و تأثیر تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان

اردبیل در خالی شدن مناطق مرزی و کاهش توان دفاعی مردمی در مناطق مرزی تأیید شدند و به اثبات رسیدند. از این رو پژوهش حاضر می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های مختلفی که در سطح ملی و استانی در مورد مناطق مرزی به ویژه منطقه مورد مطالعه صورت می‌گیرد، به عنوان یک مدرک مستدل و قابل استناد که به بررسی شرایط جمعیتی مناطق مرزی استان اردبیل و رابطه آن با امنیت منطقه و دفاع از کشور می‌پردازد، استفاده شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۱. ارزیابی فرضیات و نتیجه‌گیری

فرضیه نخست تحقیق در این پژوهش این است که به نظر می‌رسد تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب افزایش تردهای غیرقانونی و قاچاق در مناطق مرزی می‌شود. با توجه به مطالب ارائه‌شده در فصول قبل، به ویژه بخش تجزیه و تحلیل، به ارزیابی آن می‌پردازیم.

با توجه به نظریاتی که در بخش مبانی نظری تحقیق مطرح شد که هر کدام به نوعی به اهمیت و نقش جمعیت اشاره داشتند و نقش جمعیت را به دلایل مختلف در برقراری امنیت مهم و مؤثر دانستند و غالب آنان تراکم جمعیت را یکی از مؤلفه‌های اصلی در افزایش نسبی ضریب امنیت در یک منطقه بیان کردند و معتقد بودند پراکندگی و تراکم پایین جمعیت در یک منطقه راه را برای تردد و رفت و آمدهای آزادانه افراد ناهنجار و قانون‌شکن فراهم می‌کند به خصوص در مناطق مرزی توزیع فضایی جمعیت نقش مهمی در افزایش یا کاهش تردهای غیرقانونی و قاچاق دارد. بر اساس نتایج سرشماری‌های صورت‌گرفته بین سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، همواره جمعیت استان اردبیل در حال افزایش بوده است و سرشماری سال ۹۵ نیز نشان می‌دهد تراکم جمعیت در استان اردبیل از میزان تراکم کشوری بالاتر است و باید این استان را جزو استان‌های پرتراکم کشور به حساب بیاوریم؛ ولی توزیع جمعیت در سطح استان تعادل لازم را ندارد؛ به طوری که شهرستان اردبیل به تنهایی بیش از ۴۵ درصد جمعیت استان را در خود جای داده است و سهم سایر شهرستان‌های استان به خصوص شهرستان‌های مرزی مانند گرمی و بیله سوار حتی از میانگین تراکم جمعیتی کل کشور هم پایین‌تر است که این امر به دلیل هم‌مرز بودن استان با کشور آذربایجان که به عنوان یکی از سه دروازه ورود زمینی به کشورهای اروپایی محسوب می‌شود،

همواره تبعات امنیتی برای این منطقه در پی داشته است. رفت و آمدهای غیرقانونی در مرز از قبیل تردد دامداران برای چرای دام و قاچاق به خصوص قاچاق مواد مخدر در مناطق مرزی مواردی از این قبیل هستند. یافته‌های تحقیق نیز این امر را تأیید می‌کند که تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب افزایش تردهای غیرقانونی و قاچاق در مناطق مرزی می‌شود.

فرضیه دوم تحقیق در این پژوهش این است که به نظر می‌رسد تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل موجب خالی شدن مناطق مرزی و کاهش توان دفاع مردمی در مناطق مرزی می‌شود. با توجه به مطالب ارائه شده در فصول قبل سعی خواهیم کرد فرضیه ارائه شده را ارزیابی کنیم.

براساس نظریات مختلفی که در بخش مبانی نظری در زمینه دفاع و دفاع مردمی از دیدگاه قرآن کریم، بزرگان و اندیشمندان مختلف داخلی و خارجی مطرح شد، دفاع و آمادگی برای دفاع همه‌جانبه از جان و مال و سرزمین از اولویت‌های هر جامعه و حکومتی است. بنا بر نظر اکثر اندیشمندان، مردمی کردن دفاع و تکیه بر توان دفاعی مردم نقش بسیار مهمی در حفظ تمامیت ارضی و جلوگیری از تهاجمات بیگانگان دارد. با توجه به آمار و اطلاعات بیان شده در فصل‌های گذشته، به خصوص بخش جمعیت‌شناسی، جمعیت نواحی مرزی استان اردبیل پراکندگی مناسبی ندارد و در دهه‌های گذشته همواره از تعداد جمعیت مرزنشین این استان کاسته شده است. این مسئله می‌تواند به نفوذپذیری بیشتر و تضعیف توان دفاعی این مناطق منجر شود. بنابراین باید راهکارهای مناسبی برای بهبود شرایط و رفع مشکلات مردم مرزنشین و جلوگیری از مهاجرت آنان پیدا کنیم تا از این سرمایه عظیم نیروی انسانی در تقویت بنیه دفاعی کشور بهره بگیریم. با توجه به مطالب ارائه شده در یافته‌های تحقیق، فرضیه دوم مبنی بر نقش تغییرات جمعیتی نواحی مرزی استان اردبیل در خالی شدن مناطق مرزی از جمعیت و کاهش توان دفاعی مردمی، تأیید می‌شود.

پیشنهادها

- ایجاد زیرساخت‌ها و امکانات مناسب برای مردم مرزنشین در اولویت برنامه‌ریزی‌ها قرار گیرد.

- تشویق مردم و دادن تسهیلات ویژه برای زاد و ولد بیشتر و ازدیاد نسل؛
- استقرار مراکز ایست و بازرسی در معابر مختلف داخل استان تا مواد مخدر به

راحتی جابه‌جا نشود و به مناطق مرزی نرسد.

- افزایش پاسگاه‌ها و نیروهای نظامی- امنیتی در مناطق مرزی و شناسایی سرشاخه‌هایی که در زمینه مواد مخدر فعالیت می‌کنند.

- فنس‌کشی و نصب سیم خاردار در خط مرزی تا رفت و آمد و تردد‌ها به راحتی انجام نگیرد.

- آگاهی‌بخشی به مردم و تعامل بیشتر با مرزنشینان می‌تواند در افزایش ضریب امنیت مؤثر باشد.

- آموزش مردم به ویژه جوانان و ایجاد آمادگی در آنان برای دفاع از کوی و برزن هنگام خطر؛

- ایجاد اشتغال و کارآفرینی در مناطق مرزی تا از مهاجرت‌های بی‌رویه جلوگیری شود.

- همکاری و تعامل بین مراکز نظامی و امنیتی دو کشور ایران و جمهوری آذربایجان

تا کنترل مرز بهتر و با هماهنگی بیشتری انجام گیرد و شناسایی معبرهایی که قاچاق بیشتر در آنها صورت می‌گیرد.

منابع فارسی

- اسدی، مهدی (۱۳۹۳)، شبکه ارتباطی استان اردبیل و تأثیر آن بر فعالیت‌های نظامی (موردی: محور اردبیل- خلخال- سرچم)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه جامع امام حسین(ع).
- اکبرنژاد بایی، ابولقاسم (۱۳۸۸)، بررسی نقش توزیع فضایی جمعیت سکونتگاه‌های استان مازندران در امنیت داخلی، پایان‌نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد، تهران: دانشکده پیامبر اعظم.
- بادینلو، هادی و ابراهیم قلی زاده (۱۳۹۲)، واکاوی تحولات ژئوپلیتیکی شیعه و تأثیر آن بر امنیت منطقه خلیج فارس، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، دانشکده پیامبر اعظم.
- باقری، حسین(۱۳۹۱)، ملاحظات دفاعی- امنیتی در آمایش مناطق مرزی استان خراسان رضوی، استاد راهنما علی سعیدی، تهران: دانشگاه جامع امام حسین(ع)، دانشکده پیامبر اعظم(ص).
- پی هرد، گراهام (۱۳۸۴)، «پیامدهای کاهش جمعیت بر امنیت روسیه»، ترجمه مجید بوالورد، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، س ۴، دوره چهارم، ش ۵۲، زمستان.
- پیشگاهی فرد، زهرا و مهدی کوهشاهی(۱۳۹۲)، «تبیین عوامل مؤثر در بحران‌زایی و مدیریت مرزهای ایران و پاکستان»، جغرافیا و توسعه، ش ۳۶.
- جان پرور، محسن و محمد قصری(۱۳۹۳)، «تبیین عوامل اثرگذار بر قاچاق کالا در طول مرزها راهبرد اولیه مدیریت مرزهای ایران»، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، س ۲، ش ۸.
- چوخاچی زاده مقدم، محمدباقر و داوود امینی قشلاقی(۱۳۸۹)، «بسترهای ایجاد ناامنی در مناطق مرزی آذربایجان غربی از منظر جغرافیای نظامی- امنیتی»، فصلنامه ژئوپلیتیک، س ۸، ش ۳.
- حاففظنیا، محمدرضا (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی ایران، تهران: انتشارات سمت.
- رضایی، ناصر و دیگران (۱۳۹۰)، «نیازمندی‌های امنیتی و مطالبات استان کرمانشاه در جهت کنترل مرز»، دوره بیست و سوم، ش ۸.
- سعیدی، علی و محمدرضا کفاش جمشید (۱۳۹۲)، ملاحظات دفاعی- امنیتی در آمایش سرزمینی استان اردبیل»، فصلنامه آفاق امنیت، س ۶، ش ۲۱.
- صفوی، سید یحیی رحیم(۱۳۸۲)، مقدمه‌ای بر جغرافیای نظامی ایران (شمال غرب و غرب کشور)، چ ۲، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین(ع).
- عبدالله خانی، علی (۱۳۸۱)، نظریه‌های امنیت، مقدمه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعاتی و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر.

- عندلیب، علیرضا و شریف مطوف (۱۳۸۸)، «توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران»، باغ نظر، س ۶، ش ۱۲.
- قالیباف، محمدباقر (۱۳۸۴)، «تحلیل سیستمی امنیت اجتماعی و راهبردهای مدیریت آن»، مجموعه مقالات همایش امنیت اجتماعی، جلد یک، تهران: انتشارات گلپونه.
- قلی زاده، ابراهیم (۱۳۸۳)، «پراکندگی فضایی جمعیت ایران و پیامدهای امنیتی و دفاعی آن»، فصلنامه جغرافیای نظامی و امنیتی، س ۲، پیش شماره ۵.
- قلی زاده، ابراهیم (۱۳۹۰)، جغرافیای جمعیت، تهران: مرکز تألیف کتاب‌های درسی معاونت تربیت، آموزش و فرهنگ پاسداری سپاه.
- کلارک، جان (۱۹۷۳)، «جغرافیا، جمعیت‌شناسی و جمعیت»، ترجمه علی اصغر مهاجرانی، مجله علمی پژوهشی دانشکده ادبیات.
- گندمکار، محمدجواد (۱۳۸۹)، نقش جمعیت در دفاع سرزمینی کشور (بررسی موردی قومیت بلوچ در جنوب شرق)، استاد راهنما دکتر ابراهیم قلی زاده، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دانشکده پیامبر اعظم.
- مجموع مقالات همایش آمایش و دفاع سرزمینی (۱۳۸۱)، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
- مصطفوی، رضا و محمدرضا آشتیانی (۱۳۹۲)، «راهبردهای بهره‌گیری از نیروهای مردمی در تأمین نیازمندی‌های انسانی بخش دفاع»، فصلنامه راهبرد دفاعی، س ۱۱، ش ۴۲.
- میرلطفی، محمود رضا و دیگران (۱۳۹۴)، «بررسی انسجام اجتماعی در حفظ امنیت مرزی با تأکید بر تنوع قومی- مذهبی مطالعه موردی: شهرستان زابل»، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، س ۵، ش ۱۹.

منابع لاتین

- Hayami, Y. and V. Ruttan (1985), *Agricultural Development: An International Perspective*, Baltimor: Johns Hopkins University.
- Jones, Phillip N. and Wild, Trevor (1994), "Opening the Frontier: Resent Spatial Impacts in the Former Inner-German Border Zone", *Regional Studies*, Vol. 28. 3.
- www.amar.org